

Ա Ր Ա Ր Ա Տ

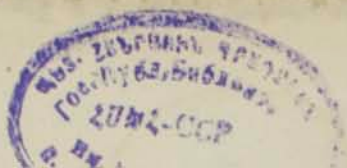
ԹԻԻ Է.—ՇՐՋԱՆ ԺԳ.

1880

ՏԱՐԻ ԺԳ. ՅՈՒԼԻՍ. 31.

ԿԵԱՆՔԻ ԳԻՆԸ ՄԱՐԴԻՍ ՀԱՄԱՐ.

Թոշող օրեր, շուտ անց կացող տարիներ: Մենք անհամբերութեամբ սպասում ենք թէ երբ կգայ ծաղկալից գարունը, և քիչ ժամանակից յետոյ ախ ենք քաշում ու ասում թէ գարունն ևս անց կացաւ, ինչ որ մենք ուրիշներ, տարիներ, անվերջ օրեր ենք ասում, երբ որ դեռ ևս եկած չեն, անց կենալուց յետոյ, տեսնում ենք որ բոլորներ էին, այնպէս շուտ անց կացան: Փոքր տղան շատ ցանկանումէ պատանեկութեան հասակին հասնել, պատանեակն ի նշպէս ցանկանումէ կատարեալ հասակի մէջ լինել: Ախ, ինչպէս շուտ են անց կենում մարդի տարիները և ինքն իւրեան ծերութեան մէջ արդէն տեսնում: Տխուր որտով, կիսատ ու անկատար և ժրնացած ցանկութիւններով, կեանքից չկշտացած փափագներով նայումէ մարդս անց կացած ժամանակի վերայ, որ իւր համար կորած է արդէն, նայումէ այդ անց կացած ժամանակի վերայ, ինչպէս մի երազի վերայ, որ տեսել էր. տեսնումէ, մազերն արդէն ձիւնի պէս ձերմակել են: Միշտ այսպէս է եղել մարդիկների կեանքը. առաջուայ ժամանակի մարդիկը, առաջուայ սերունդները անյայտացել, սրբվել են աշխարհիս երեսից, նոցա հոգն ու փոշին քամին վաղուց ցրուել: Մենք, որ դեռ ևս կենդանի ենք, մեր ցանկութիւններով, ակնկալութիւններով, յոյսերով ու գանգատներով, այն ենք, ինչ որ նոքա ևս էին ու եղած են: Եւ ինչ որ մենք ենք այսօր, մեզանից յետոյ եղողներն ու ապրողներն ևս աշխարհիս երեսին հաղար ու շատ հաղար տարիներ յետոյ նոյնը կլինին, երբ որ մեր հոգն ու փոշին ևս արդէն վաղուց ամեն քամիներից ցրուած կլինի:

Մասկանացու մարդիկներին ջանք անելու, աշխատելու չէ վերջանում և ամենայն մարդ դարձեալ շատ շուտ ու ժամանակից առաջ է իւր կեանքը վերջացնում։ Ամեն մի դար, մի հարիւր տարուայ ժամանակ երեք սերունդ է աշխարհիս վերայ տեսնում, որ գալիս են ու գնում։ Բայց ամենքն ոյժ են թափում, գործ կատարում անդադար այնպէս, որ իւր թէ մարդիս կեանքը դադարելու չէ, հաւաքումեն, զիջում փող ու ինչք այնպէս, որ կարծես թէ անվերջ երկար մի կեանք ունին դեռ ևս։ Վիճումեն, վիրաւորվում, պատերազմում, դաշինքներ կապում այնպէս, որ կարծես թէ յաւիտեան իշխելու են, ծառայութիւնների պաշտօնների մտնում, պատուի, աստիճանների ետեւից ընկնում այնպէս, որ կարծես թէ աշխարհիս վերայ մնացական են ու միշտ պէտքէ ապրին։ Իսողեր տալով գնումեն, հոգս անում, շինում այնպէս, որ իւր թէ տներն ու կալուածները միշտ իւրեանց է մընալու, այս իւրեանց աշխատութիւնների և ջանքերի մէջ մեռնումեն, և իւրեանց աշխատութիւններով ձեռք բերածն ու ունեցածը ուրիշներին թողնում, և ինչպէս որ մի ժամանակ իւրեանք ուրախացել էին այն ժառանգութեան համար, որ իւրեանց ազգականներն մեռնելով, իւրեանց թողին, այնպէս ևս ուրախանումեն այժմ՝ ուրիշները, որ շատ բանի տէր եղան, որովհետեւ մեռան ու իւրեանց մնաց։

Երբ որ նայումես, թէ մարդիկ ի՞նչպէս ամենայն ոյժ, խելք, հնար են բանեցնում գործ կատարելու, բան յառաջացնելու, շատ օգուտ ստանալու, շատ բան ձեռք բերելու, շատ բանի տէր լինելու, անդադար աշխատանք անելու, անդադար յառաջ գնալու, շինելու, գնելու, աւելացնելու, շատացնելու անդադար, պէտքէ կարծես, որ աշխարհիս վերայ մահ, մեռնել չկայ։ Եւ եթէ տեսնումեն, որ ուրիշները մեռնումեն, իւրեանց այնպէս է թուում, որ մահը, մեռնելը նոցա համար էր, նոքա էին մահկանացու, իւրեանք անմահ են, որովհետեւ ողջ են, նոցա մահից յետոյ ապրումեն։ Լաց ու արտասուքով յետ են դառնում՝ իւրեանց բարեկամների գերեզմանից դէպ ի տուն և մոռանումեն իւրեանց ևս երկար չբաշխն, ու շատ չմնալն աշխարհիս վերայ, ինչպէս որ զինուորները, պատերազմի մէջ տեսնումեն, որ աջ ու ձախ, զօրքի գունդերի մէջ իւրեանց ընկերներն սպանվումեն, ընկնում, և յաղթութիւն են աղաղակում ուրախ ուրախ։

Ամենայն օր կլսես, որ խօսումեն խաղաղութեան ու պատերազմի վերայ, երկիրների, նոցա վերայ բնակած ազգերի հետը այս այն կտորների բաժանվելու և ուրիշ տէրութեան ձեռք անցնելու վերայ, իմ ու քո և միւսի մտքի մէջ դրած բաների վերայ, յաջողած ու չյաջողած գործերի վերայ, տօներ, խնջոյքների, ուրախութեան օրերի վերայ, մէկ խօսքով, ամեն մի բանի վերայ, բայց ո՞վ է լսողը, որ նայնպէս շատ խօսեն ընկերութիւնների մէջ, կամ երկու, երեք մարդի մէջ յաւիտեականութեան վերայ, Քիչ է մնում, որ մարդ կարծէ, որ յաւիտեականութեան վերայ մտածելը վաղուց ձգած մի հին առասպելի, մի վաղուցվոյ առակի նման բան է, որ այլ ևս չի պատահի, որ մարդ կարողանայ լսել, որ պատմումեն։ Բայց

այս ամեն բանը գուրսիցն է միայն այդպէս երևում։ Մարդիկը միայն լը-
նումեն ու բերանով չեն խօսում։ Բայց սատարիկ և տխուր կերպով նոցա
ներսի աչքը անզգար դէպի յաւիտենականութիւնն է ուղղած։ Լուռ են
մնում։ Բայց հաւատում են, Գեո ևս աշխարհ չմտած աղջիկը որ զար-
գարվումէ պար գալու գնալու հայելու առաջին նստած ժամանակն ան-
գամ յանկարծ անց է կենում մտքից, որ պէտք է մեռնի։ Աշխատանք անող
մարդը իւր աշխատած փողերն է համարում։ Բայց փողերի ժնգոցների
հետն միտքն է գալիս իւր մահը։ Թագաւոր մարդը, իւր թագաւորական
թանկագին հագուստներն հագած, իշխանական զաւազանն ձեռին, թագա-
ւորական աթոռի վերայ նստած, երբ որ մտքիցն անց է կացնում իւր մե-
ծութիւնն, մտքին է գալիս, թէ մահ կայ ու յաւիտենականութիւն և վե-
րան գող է գալիս։ Ինչ բանի վերայ որ ոչ որ չէ խօսում, նորա վերայ
են միտք անում ամենքն ևս։

Նւ այսպէս ամեն մի մարդ իւր արտաքին կեանքը լռութեամբ կապումէ
իւր ներքին կեանքի հետ։ Մարդ չկայ, որ Աստուծու ու յաւիտենականու-
թեան հաւատայ։ Բայց թէ ինչպէս կայ նորա համար Աստուծո՞ւ ու յաւի-
տենականութիւն և ինչպէս է պահում այդ իւր հաւատը, այդ իւր միայն
մեծ գաղտնիքն է, որ ոչ որի չէ յայտնում։ Այս գաղտնիքի մէջն է միայն
նորա հաղորդակցութիւնը Աստուծութեան հետ և նորան հաւատալն ու
ապաւինելն։ Ամեն մի մարդ վախենումէ իւր հաւատի ամենածածուկ գաղտ-
նիքը ուրիշներին յայտնելու, մտածելով, որ իւր բոլորովին ծածուկ պա-
հելու հաւատի համոզմունքը, իւր համար ամենաթանկագին սրբութիւնն
պղծած կլինի, որովհետեւ մի ամենափափուկ խօսք, ընդդէմ իւր ունեցած
հաւատին, պէտք է իւրեան վիրաւորէ ու պէտք է չկարողանայ ինքն իւրեան
հակառակ խօսողի ասածն ջրելու։ Պատճառ որ, ինչ որ մենք մեր սրտի
ու հոգու խորքումն հաւատումենք և ինչ որ մենք մեր սրտի ու հոգու մէջ
ենք, իսկ այն ենք մենք, մենք ամենեւին չենք կամենայ, որ այդ տեսնէ մի
օտարի աչք, կամ իմանայ ով և իցէ, կամ կաշի այդ մեր ամենածածուկ
և մեղ համար սուրբ համոզմունքին, որ աշխարհիս մէջ ոչ մի բանի հետ
չենք փոխի։ Ինչ որ երևումենք մենք գուրսը, աշխարհիս մէջ մեր վար-
մունքովն ու կենցաղավարութեամբն, այդ մի տեսակ խելօքութիւն ու
խելք բանեցնել է և այդպէս մեղ ցոյց տալ ու երևել է ուրիշներին։
Ամեն մի մարդ իմանումէ, որ այդպէս է, ուրիշն ևս իւրեան նման է, և
ամեն մի մարդ պատուումէ իւր նման մարդի հաւատի ծածուկ համոզմունքը
և հետն ևս նորա ուրիշ կերպ երևելը, որովհետեւ ինքն ևս ուրիշներից
նոյնն է պահանջում իւր համար։

Ամենեւին հարկաւոր բան չէ ասելը մի մարդին, թէ նա այս աշխարհիս
մէջ երկու կերպ է ապրում։ յիշաւի այդպէս է կեանքը անց կացնում,
ինքն ևս լաւ դիտէ։ Բայց այս երկու կերպ ապրելը, կամ թէ այս երկու
տեսակ կեանք ունենալը, թէ ինչ կերպով է կապված մարդիս մէջ, այդ
շատ զանազան է մարդիկների մէջ և իւրեանց հոգու, մտքի, սրտի լուսա-

ւարութեան ու կրթութեան ինչ աստիճանի մէջ լինելուց կախումն ունի։ Մինի համար աշխարհային, մարմնաւոր կեանքը աւելի նշանակութիւն ու արժէք ունի քան թէ ներքինն ու յաւիտենականն, ուրիշ մարդի համար երկուսն ևս միևնոյն ու հաւասար աստիճանի են, երրորդը զգումէ որ աշխարհային կեանքը շատ ստոր է յաւիտենական կեանքից։

Բիրտ վայրենի մարդը որ իւր չբացված, չզարգացած խելքի օյժերովն իւր մարմնական հակմունքին ու ձգտմունքին յագուրդ տալու հետն է, երեխայն որ դեռ ևս բոլորովին անփորձ լինելով ու աշխարհիս ամեն բաներից անտեղեակ, ներկայ ժամանակի բոլորէի ետեիցն է ընկնում, և խելքը միայն այդքանի հասնելով, գերեզմանների վերայ բուսած ծաղիկների հետ խաղում, ասանց մաքից անց կացնելու, որ մի օր ինքն ևս պիտի այդ հողի տակն պառկի։ Բոլորովին իւր կիրքերի իշխանութեան տակը զանգուղ աշխարհի մարդն ու աշխարհի մէջ անուն ու պատիւ ունեցող մարդը, որ իւր սաստիկ արհեստական ազնիւ ու փափուկ կենցաղավարութեանը մէջ, ինքն իր բան պիտի համոզէր, թէ ամենայն բան ոչինչ է, ամեն բան պատահմունք է, ամեն բան մարդիս վերջին շունչի հետը պիտի վերջանայ — այս տեսակ ամեն մարդիկը հոգու ու սրտի զարգացման դեռ ևս ամենաստոր աստիճանի մէջ են։ Աշխարհային ու երկրաւոր բաների հետ սաստիկ կապված մեծանալով, մտքներիցն չէ անց կենում, որ հոգու զարգանալ ու բարձրանալ կայ, զարգացած հոգու կեանք կայ, որ շատ ու շատ բարձր է մարմնաւոր կեանքից ու մի ջոկ տեսակ բարձր ու վսեմ կեանք է։ Աշխարհն ու աշխարհիս կեանքն նոցա համար միակ բան է և ամեն բան։

Բայց աշխարհիս րնակիչների մեծ մասն բոլորովին ուրիշ տեսակ ներքին կրօնի բարձր համոզմունք ունին, որ քիչ կամ շատ մօտ են այն մարդի կրօնական համոզմունքին, որ բերանով է միայն։ Այն բազմաթիւ մարդիկը լաւ գիտեն, որ մարդիս մահից յետոյ նորա կեանքը պէտքէ չլապարիւ չվերջանայ, լաւ գիտեն, որ մի աւելի լաւ վիճակի մի աւելի լաւ կեանքի համար միւս աշխարհումն պիտի պատրաստեն իւրեանց։

Բայց հասկացողութիւնն այս ու միւս կեանքի վերայ, թէ ինչ գին ու արժէք ունին, դեռ ևս պարզ ու կատարեալ չեն մարդիս համար։ Մարդս իւր ցանկութիւններովն խիստ կապված ու սիրտը կպած լինելով այն բանին, ինչ որ իւրեան շրջապատումէ, աշխարհին ևս այնքան նշանակութիւն է տալիս, ինչքան արժէք որ երկնքին է տալիս։ Նորա ցանկութիւնն է, որ աշխարհը վայելէր, այս կեանքիս մէջ աշխարհիս վայելչութիւններն քաշէր, և իւր աւելի շատ հոգան ու բանուգործը այս աշխարհիս կեանքն վայելելու համար է, մի մի ժամանակ այն մտածումէ յաւիտենական կեանքի վերայ ևս, և ինքն սրտով հանգիստ ու զոհ է տեսնում իւր բան, որովհետեւ երկար երկար աղօթք անումէ, ժամ գնումէ, առանց հազորովելու չէ մնում, ուրեմն Աստուծուն բաւական հաճոյ և ընդունելի կեանք ևս ունի, նորա համար այս ու միւս աշխարհի կեանքի մէջ մի մեծ կապ չկայ։ Ինքն իւրեան ներումէ, թողնումէ հպարտութիւն, խաբկայու-

Թիւն անելու, զեղի կեանք վարելու, նախանձութիւն ունենալու և յոյս ունիլ որ Յիսուսի Քրիստոսի ունեցած արդիւնքովն իւր ամենայն մեղքերին թողութիւն կգտնէ այս աշխարհումս և գերադոյն կատարելութիւն միս աշխարհում, նորա համար միայն ներկայ ժամանակ կայ և նա բոլորովին այդ ժամանակի մարդն է, որի մէջն ապրումէ, նորա սահմանափակ մտքի առաջին, նորա կարծատես աշխի առաջն յաւիտենականութիւնն դեռ ևս չատ յետոյ լինելու բան է:

Որչափ որ մարդս իւր իսկական կեանքի զինն աւելի է հասկանում, այնքան նորա աշխի փոքր ու աննշան բան է երևում և է շուտ թուշող, անց կացող երկրաւոր կեանքը, աշխարհիս ամեն անցաւոր բաների հետ միասին և այնչափ աւելի ամեն բանից գերազանց ու անհամեմատ բարձր է նորա համար յաւիտենականութիւնն, առաքինութիւնն ու Աստուածութիւնը, Երբ որ մի մարդ այն տեղն է հասել, որ փոքր բանով զոհ ու անկարօտ իւր կեանքը անցկացնել կարող է, նորա ինչի՞ն է պէտք չափազանց մեծ հարստութիւն ունենալու վերայ մտածել, Երբ որ նա կատարելութեան այն աստիճանին է հասել, որ հասկանումէ թէ ինչպէս մարդիկ կուրօրէն արտաքին երեւոյթի վերայ նայելով են դատում, և թէ որչափ քիչ են հասկանում ճշմարիտ արժանաւորութիւնը, այլ ևս նորա ինչի՞ն է պէտք, որ անհանդիստ սրտով բազմութեան կարծիքին նայի, անունի, բարձր աստիճանների ետեւից ընկնի, երեւիլ մարդ է ասեն իւրեան, Ով որ երբեմն աշխարհիս ձախորդութիւններին հանդիպել է և նոցա հարուածների ցաւը կտորած սրտով քաշել է, մի՞թէ այն մարդը դեռ ևս աներկմիտ յոյսով ու տաք սրտով կարող է կաշիլ այս կեանքի որեւիցէ մի բարիքին, որովհետեւ ինքն իւրեան պէտքէ ասէ թէ այս աշխարհիս ամենայն բանն ևս ունայն է:

Իմաստուն մարդը հասկանումէ աշխարհային բանի ոչինչ լինելը. նա դիտէ, որ մարդիս լաւ ապրելը, փառքի, սիրտ, հարստութեան ետեւից ընկնելը նորան միայն զոհումէ զոհ սիրտ ունենալուց, ոչ թէ աւելացնումէ սրտի հանգստութիւնն. գիտէ, որ սրտի տեղադրւած երջանկութիւնը լինումէ մարդիս մէջ միայն այնպիսի կեանք վարելով, որ մարդս զգումէ ու գիտէ, որ իւր մեծ պարտաւորութիւնները կատարումէ, որ կիրքերի ու ստոր նախապաշարմունքի ազդեցութենից ազատ է, Աստուծու հետ միացած է հոգովն, կեանքովն ու գործերովն և Քրիստոսի սովորեցրած վարքովն է ապրում, ցոյց տուած ճանապարհովն է դնում, Այդպիսի մարդը, եթէ երբեմն երբեմն իւր սիրտն աւելի տրփոյ ևս երկրաւոր այս այն բարիքին համար, զարձեալ կարող է Քրիստոսի իմաստուն ու բազմափորձ և աշխարհիս ամեն բերմունքից ու ձախորդութիւններից շատ բարձր սիրտ ունեցող նորա աշակերտի խօսքը կրկնել թէ, «Ի՞նչ է դիմադրել, Ի՞նչ է համարում, որ եթէ ինչ որդին հաւատ է, Ով բան է միայն ասում. Ես հաւատում եմ, ինչ որ եղան է, և յիշատակ է դեպի այն բանը, ինչ որ առաջ է, և վաղուհի դեպի առաջ եղած նպատակիս, այն անբնի գնդին հասնելու, որ երբեքս չհաւատում եմ որդին բանած է Քրիստոս Յիսուսով»:

Հոգիների կեանքովն ապրիմ՝ դէպի կատարելութիւն եմ կոչված, որի մեծութեան ու փառաւորութեան մասին ես իրրեւ մարդ քանի որ դեռ ևս այս աշխարհիս վերայ եմ ապրում, մի փոքրիկ գաղափար անգամ չեմ կարող ունենալ, բայց սրտիս վկայութիւնը մի լուսադոյն կեանք ունենալու մասին մահից յետոյ այն պարզ զգացումն է, որ իմ մէջս կայ, Այս յաւիտենական լինելու, այս աստուածային լինելու, այս աստուածանման գոռնալս է այն անգին գանձն, որի ետեւից ընկած եմ ձեռք բերելու, այն գանձը, որ Աստուծու երկնաւոր կոչումն ինձ առաջարկումէ, Իմ կոչումնս իմ ինչ բանի համար ապրելս ու նշանակված լինելս պարզ հասկանումեմ ես Յիսուս Քրիստոսով և Յիսուս Քրիստոսի մէջ, Պատճառ որ Նա, որ խաւարի մէջ լոյս բերեց, Նա է, որ ինձ իւր խօսքովն մոլորութեան անգունդից դէպի վեր, դէպի Աստուած, դէպի բոլոր աշխարհի Հայրն ու դէպի երջանկութիւնն է տանում, Ես Աստուած կուենեմ, նորա մէջ իմ երջանկութիւնն կգանեմ, երբ որ Քրիստոսի ունեցած կեանքի օրինակին հետեւիմ, վասն զի Նա է միայն ճշմարիտ կեանքի ճանապարհն, Ուրեմն աստուածային ուսուցչի հաւատարիմ աշակերտն շատ չափաւոր դին ու նշանակութիւն պէտքէ տայ այժմեան մեր ունեցած կեանքին այս աշխարհիս երեսին, Նա իւր ժամերն ու ժամանակը պէտք չէ կորցնէ մի մարմին զարդարելու համար, որ նշանակված ու սահմանված է անշնչանալու, փոխելու ու հող դառնալու, Ինչ որ Նա կամենումէ և անումէ, ոչ թէ մարդիկների գառողութեանն ընդդէմ անելու համար է, այլ Քրիստոսի սիրոյն համար, որով կապված է Նորա հետ սրտով ու հոգով, Ուրախանումէ բարեկամութեան վերայ, ուրախանումէ երկու կողմից եղած քնքոյշ սիրոյ վերայ, որ տեսնումէ ու զգում իւր սրտի մէջ, բայց իւր զգացմունքը սուրբ չափաւորութեան սահմանի մէջ պահում, սէրն անմահ է և միմեանց սիրող էակներն միմեանց են մնում անշափ տիեզերքի մէջը Ժողով է մահկանացու, Այս պատճառով Քրիստոսի աշակերտն իւր բոլոր երջանկութիւնն մարդի ապականացու կեանքի վերայ չէ զնում, Թող սիրէ կինը իւր մարդին, երիտասարդն—իւր սրտի սիրածն ու ընտրածն, հայր ու մայրն—իւրեանց զաւակը, Բայց միեւնոյն ժամանակ միշտ մտքից անց կացնեն, որ մահն պէտքէ մի ժամանակ մէկին միւսից խլէ, բաժանէ, և ի՞նչպէս պէտքէ լինի այն ժամանակ նոցա բաղդաւորութիւնը, Սարսափումս դու, վախենումես, որ սիրեկանիդ կորցնելովդ բոլոր քո երջանկութիւնիցդ զրկվիս, եթէ որ այդպէս է — ինչ զրուրթեան մէջ ևս այդ միջոցին որ լինիս — ուրեմն յայտնի տեսնումէ, որ դեռ ևս սաստիկ կպած ես սրտովդ աշխարհին, յայտնի երեւումէ, որ սաստիկ է քո մէջդ մարմնաւոր սէրը և դու կրքից ազատ չես, Ազատ ևս չես լինիլ, մինչև որ քեզ չզօրացնես յաւիտենական կեանքի յոյսով և այդպէսով քեզ արձակ ու ազատ պահել կարողանաս երկրայինից այն աստիճան, որ աշխարհիս մէջ քո սրտի սիրեկանը կորցնել կարողանաս ու նորա հետ քո հոգու երկնային հանգստութիւնը չկորցնես, Որչափ որ այս երկրաւոր կեանքս, այն ամեն բաների հետ միա-

